

առեղծուած մը, որ շատ նկատմամբ անլուծանելի եւ անքմրնելի մասացած է, Աթիւրովն ուսուած առեղծուածէն աւելի գժուարին եւ կնառու, մեր գյուղթեան եւ մատուր կիւաց շափ գժուարին, բայց հնարաւոր լուծմանց՝ թէ արժանաւոր եւ թէ կարու առեղծուած մը ու Աւոտի յառաջ եկած է Երզուի ճիւթիւն ու կերպար... ուստի են այս բազմա տեսակ լեզուները. բոլոր աշխարհին լեզուները մէկ նախալըուէ յառաջ եկած են, թէ սարբուած ենք շատ նախալեզուներ ենթադրել. լեզուի մը դպրութեամբ պատառանեն որոշ են. մարդկութեամբ նախալեզուն ինչ է կերպարն ունեն: Ասոնք ընդհանուր հետաքրքրութեան շարժող ննդիրներ են, որ իրենց լուծումը իրան գոնել միայն լեզուադիտութեան: Բայց ի մասնաւոր երկու խնդիր կայ, որ բարձրացուածթիւնն եւ փիլիոնափայտթիւնը կ'առաջարկեն լեզուադիտութեամբ եւ լուծումն կը պահպանին. ու լեզուներու բազմակերպ զանազանութիւնն կարելի է մարդկուն մարդկունն սեռին կ'սկի սևնեալուն հետ. այսինքն, ինչպէս որ բազմակերպ մարդկուն թիւնը մէկ զգացէ յառաջ եկած է, նայնպէս լեզուն ալ մէկ զգիւր ունեցած է. եւ բ) ինչ էր լեզուն եւ մարդկութեան նախնական վիճակին նախաս սկիզբն: 1

Այս երկու ինդիրներուն առաջնոյն պիտի նույիրնը մեր մատարութիւնն եւ պիտի քննենք այն առասութիւններն եւ ենթագործիւնները, որոնք իր յարուցան լեզուադիտութիւնն, որպէս զի գրականն ու հասարաւունը՝ ենթադրականնէն չշին զանազաննէք: 2

(Ըստունիւլ:)

Հ. Գ. ՄՈՒ.

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Խ

Կ Բ Շ Ր Պ Ե Ց Բ Ո Ւ Թ Լ Ի Մ Ը Ն Ե Ց Ե Ա Խ Ա Խ Ա Խ

1 նմանօթներուն անծանօթը, որուն յայտնութիւնը պարասական ենք նաև լավար Յակով Պարիսըին՝ գէրէ Աշխեց անուն փարբեր երկասրութեան, որ այս կարաբան իշջինն նախորդը ապագրուած է անցեալ գարուն երկուրդ կեսին, “յամից Տեան 1760 եւ Հայոց ԽՄթ. Ցունվ. 4.”:

Ի՞ր մասին պէտք եղած բոլոր տեղեկութիւնները՝ թէ եւ Հարեւանցի կերպով՝ կը քաշեկ միայն վերը յիշեալ Ազօթից զրէւն որուն մէջ երկե անդամ յիշատակուած է: Բայց նախ

հարկ է կարդալ այս յիշատակութիւնները, ու բոլորն պիտի շնանք ուրուագրել այս բժշկին կեալը:

Առաջին յիշատակութիւնը կը կարդանք գրքին նախադրան վրայ այսպէս.

“Գիրը Ազօթից ամենայն անձանց հարակաւոր Շարարիթեալ ի Յակով Պարիսարքէ: Ի Հայրապետութեան Տեան Յակոբայ Արբազակատար ԱԵհավա կաթոլիկոս պրոյց Էլիֆանի: Եւ ի Պարտիարքութեան սրբոց Երուսաղէմի՝ Տեան Թէոդորափ Ֆէնազգեեց եւ Աստուածիմաս Վարդապետի, Արգեամէրը Հոգեւոր որդույց մերոյ տիրացոց Կորուցիոն իննէնիցից Բէջի: յամի Տեան 1760, եւ Հայոց ԽՄթ Ցունվ. 4: Ի Տպարանի Սստուածատորի:”

Երկրորդ յիշատակութիւնը կը կարդանք Տատորին սկիզբն Յառաջարանութեան մէջ, զոր Կալեան Պարտիարքը կը գրէ.

“Թախանձեցեալ իմ յոյն սակա բարեպաշտից, եւ մանաւանդ ի լուսաւոր հոգի ունիէր յանձնիս որդէւն է ինչից ուրեցած Կորացի հոգեւոր գործէ: առնել զաղօթական ինչ գրկուկ համաձայն եկեղեցւոյն մերոյ ասացուածոց, եւ այլն: Իսկ երրորդ յիշատակութիւնը կ'աւանդէ մէջ գրքին ասագրիւը, “Յէլուրուորոն Ցուցուն, Վենակարութ ԱԵհրաբանութեան մը մէջ այսպէս.

“Ընորհին ամենասուրբ Երրորդութեան եւ մից Աստուածութեան Հօր եւ Արդույ եւ Հոռուց Արրայ, յանէ կ'եւել աւարտեցաւ տպումն նորաշաւե գրքինս աղօթից եւ ժամանմացից ի փառու Աստուծոց: Որ յօրինեալ արարաւ Երկասիրութեամբ աշխատանաց Տեան Յակոբայ Աստուածաբանն վարդապետի մէծի Պարտիարքի Կոստանդնուպոլացոյց՝ ի յօդուտ Հասարակաց մանկանց եկեղեցցոյ:

“Արգ՝ մէ սրբանեալ մանկունք պրոյց Աինի, յիշեսնիք եւ՝ զինէն ուրբացու Կոբառեալ ինձնենիցն. զննողոզ սորին ի վեհէն պանծալ ոյ. որ սիրահարեալ աղերսանք՝ ետ յօրինել զսաւալ աղեամն տպեցման, առ ի լինել յիշասակ հոգւույ իրում եւ ծնողացի իրոց: Հանգուցեալ հօրն ախմէր ովաննեսին, եւ կինդասի մըն հիշրին: եւ նորաբորոշ որդւոցն՝ պօղոսին, պետրոսին, եւ յօհաննիսին: Որ եթէ այս գրքուկ՝ սիրով ընկալեալ լիցի եւ փութով վերջացի, (որպէս եւ յուսայ) ունի ի մոի եւ զայլ ինչ գիր ի շարադրեալ գրեած մեծի վարդապետ-տիմ՝ տալ տպել ի փառու Աստուծոց, եւ այլը:

Այս երեք յիշատակութիւններն եւ 1760 թուականը, մէջ առաջնորդ առնելով՝ զանանք

1 Գիտային, Գիլբաւոր Խօսքիներ, Քարպուրու, 1892: 2 Ի մասնաւոր պիտի նախամք չնորաշակացն ընդունեած է Հարեւանը կնառու աւելի շատ կարաբան անց կամ կանական հիմունք վահանակ վահանակ վահանակ անուած մէջ լեզուադիտութիւնն օրինաց էնց հրապարակ անուած անձնական քահանաց պիտի:

գիտնալ, մէ Ո՞վ եր կարապետ
եւ Երբ ծնած է. Ո՞ւր սորված է
Ե՞րբ քժիչք եղած է. Ի՞նչ գործ
ունեցած է. Քժկական հ եւ է և
մը ունեցած է. Ե՞րբ մեռած է:

Կարապետ թժիշկ' բարձր գասակարգե մը
սերած չ'երեւար. Ժողովրդեան խնարհ խաւե-
րուն մէջ ծնած, եղած է զաւակ' Յովհաննէս
անունով պարզ սիների մը, ինչպէս կ'աւանդե
Նալբեն Պատրիարք. Անելերի զաւակ, բարե, ու-
րեմ թժշկ' ոչ ապաքէն անցեալ գարուն սինե-
րութիւնը թժկութիւնը կը նշանակէր. այս այն
առեն սիներ թժիշկ ըսել էր. բար թժիշկները
մանաւանդ կ. Պայոս մեջ՝ մեծաւ մասամբ սիներ
սերն էին. Հետո առանըն կը կրէին եւ բաւական
թժկութիւններ կընէին. ինքնարցու և ինքնա-
կիրթ թժիշկներ էին, որոց թժկութիւնը հայ-
րենական ժառանգութիւն սիների խամաթիւ-
րուն շըշապատէն անդին չըր անցներ եւ աւելի
կն թժշկարաններու կամ Հետիսուննէրու օք-
նութեամբ՝ կը կատարուէր.

Եղան սակայն այս տիեզեներէն որք հետագիշեաբէ եւ բրոպապի բժշկական Համալսարաններուն Համարեաւն շարժած՝ իրենց արուեստան աւելիք բարձր եւ օրինաւոր զարգակի մը Հասցեական լուսականութեան համար կանոնադր իրենց զաւակները զգեցին Ներպապա Համալսարանական բժշկական գիտութեամբ կը թերւում:²

Արգեաք ասոնցմէ չէր Ալիքը Յովհաննէսու
որ իւր որդին կարապեան յղեց Եւրոպ՝ հա-
մալարանական բժիշկ ընելու եռանդով. շատ
եւ շատ հաւանական է: Նաևն առ Պատրիարք, որ
անուանի եւ հմտու անձ էր, հերզինակ շատ երա-
կասիրութիւններու, ³ գժուարաս իւր գրիշը կը
շարժէր, եւ իւր աշխատասիրութեան մայ դիւ-
րաւ չէր բրածնագրեր կարապետ բժիշկն ա-
նոնցը և թե սա սինելուի կար բժիշկներէն եղած
ըլլար. եւ միթէ ՝բօհէնագոյն բժիշկ, տիրո-
ջուր, դպիր, բառուն բազով սիներ բառն ալ-
ցուր կնար գրել նալիքան: Համալսարանն միայ-
ուած բժիշկ մըն էր նա ուրեմն, այս համալսա-
րանական բժիշկ մը, եւ անշուշը երեւելի բժիշկ
մը, ազգեցիկ եւ կարողութեան տէն, որ կոսած

1 860 որդ մասին՝ Հեթիուրակ Արք-ից զբանական առաջարկությունը պետական գործության վրա հրաժարակած է Հայոցի Առաջին թիվ 7 օգոստի 1893:

1 861 Պարու թիվի Աստվածական Հայութական Համայնքի Առաջին թիվ 1 օգոստի 1893 թվականի 248-253:

1 862 Կամացական թիվ 1 օգոստի 1893 թվականի Վայուրի արքի, Սարսակի և Շ. Ա. Առաջին թիվ Հրաժարական առաջարկությունը պետական գործության վրա հրաժարակած է Հայոցի Առաջին թիվ 1 օգոստի 1893 թվականի ամսության 2364, 2968, 2970 2973, 2974, 2975, Ժաւելու և 1894ի Յանուար ամսության 2976 2978, 2979 ամսության 2976:

Ե գիլք մը յօրինել տալ Նալեանի պէս Պառ
արթարքի մը, եւ տպագրել տալ իւր անձնական
ծախորով։

Հաստատապէս չենք կարող ըսել, թէ
Կարապետ Անմիջէ բան Ցոյշ Հաննէսեան ո՞ր Թթաւա-
կանին եղած է բժիշկ. սակայն ենթագրու-
թեամբ կարելի է որոշել՝ իթէ անոր ծնած տարին
գիտանակը:

1760 Յունիսաւր 4ին կարապետ Քմիչկի,
ինչպէս "Ըզըթից Գրին", Վերջապահնութեան
մէջ կը Կարդանը, Հայր և Եղբար երեք Նորաբողո-
րոջ, զաւակներով։ ուրեմն բաւական տարին-
ներու Քմիչկ մըն էր նա արդիս, Թերեւս իւր
համբաւն գագ աթիւնակէն սահած, ողով կը-
ցած է Նալեւն Պատրիարքի մը Համակրութեան
եւ գոյաբանութեան առօնանաւա :

Նթէ ենթագրինք՝ որ անոր անդրանիկ զաւակն 1760ին գոնէ 12 կամ 13 տարեկան էր, կընանք կարապետ թժիշչն ամռանացած համարի գէթ 1746ին կամ քիչ յեղոց: Աթէ ընդունինք որ նյոյն ատենք կարապետ թժիշչի առ առաւելն էր 28 տարեկան, որ անհաւանական է, ճնած կ'ըրպայ 1718ին:¹

Արդեմէ Համարնես, թէ քարիշէ կեղածէ 24
կամ 25 տարեկան հասակին, բժշկութեան
վկայականն առած կը լւաց. 1742—43 թուա-
կաններուն, հետաւարքը իւր սամսն ալ սկսած
կը լւաց. 1737 կամ 38ին, եթէ Համարաբար-
եական սամսն շրջանը գնենիք 4/⁵ կամ 5 տարին:

Աւելորդ է ըսել, որ Կարապետ Բժշկին
գործածեած թեան ասպարագոն էր կ. Պողիս, ուր-

ଦ୍ୱାବେ ଦ୍ୱାବେ କ୍ରେ ଅନୁଗ୍ରହ ମାର୍ଜିଣ୍ ହିସ୍ଟ ପାଇସନ୍ ମିଳିବା
ଅନ୍ତର୍ବାଦିକାରୀ ଅନ୍ତର୍ବାଦିକାରୀ ଏବଂ ଲ୍ୟାପିଲ୍ କ୍ରେ ଯାତ୍ରାଜୀବିଷା ଯାତ୍ରାଜୀବିଷା
ଏବଂ ମେରିନ୍ଦ୍ର ମେରିନ୍ଦ୍ର ଏବଂ କ୍ରେ କ୍ରେ କ୍ରେ କ୍ରେ କ୍ରେ କ୍ରେ କ୍ରେ କ୍ରେ
ଏବଂ
ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ ଏବଂ

Կարամակեա իւր նախագահաւոտական կըր-
թութիւնը թերեւս Միիմիդարեանց քոյլ առնելով
իւր բժշկական ուսումն աւարտած ըլլալու է
Պոյնիչյ կամ Բատուայի կամ Նէապոլիս մթր-

ւ մերտ պահ թուականին է՝ որ խողիք հիւանդան
թեառ պատասխան փարձութ է առաջին անգամ կ. Պատ-
րիք պահ առ առ

կական Համալսարաններէն մէկուն մէջ, վասն զի այս Համալսարաններէն է գլխաւորաբար, որ ելած են մեր հին թժիկները:

Նմէ ընդունինք որ կարապետ Ալմիթէ-
րեան - Յովհաննէսան էր Համալսարանական
բժիշկ, նա Կ. Պոլսց առաջնին հայ բժիշկն եղած
կըլլայ Համալսարանէ վկայուած, և իրաւամբ
Ա. Յ. Ալյազեանի հետ պարտաւոր կըլլանք
կոչել զայն “նահապետ հայ Բժշկութեան” Կ.
Պոլսց, , որ մինչեւ այն տատեն շարգիադի ոգէտ-
ներու վերապահուած արուեստ մին էր:

Ցաւալիք է որ յաշտի շնորհ մեզ իւր կենաց
բոլոր մանրամասնութիւնները, եւ կը շատնակը
զիւքը միայն, նաշպէս ըստ վիրն, չնորհիւ Նայեան
Պատրիարքին «Գիւք Աղօթից» երկասիրու-
թեան, որ կնդանի արձանն է անոր գրասիրու-
թեան, կրօնասիրութեան, ժողովրդասիրութեան
եւ բարեսրատութեան:

Կարապետ Բժիշկ, այս, գրասեր Եր՝ որ
աղդային գրագիտութիւնը նոր զբով մը ճռ-
խացնելու եռանդը կ'ունենար. կրծասեր Եր
որ իւր կրօնին Աջօթագիրքը գրել կու տար,
Ժողվրդակիրք Եր՝ որ Ժողվրդեան սպահն հա-
մար գիրք պատրաստել կու տար. վերջապէս
բարենիրտ Եր՝ որ այն զբին պապարութեան
Համար գրամ չըր ինայեր: Օրինակելի՛ վարք:

Կրօնական դրբել մը ճակատին վրայ հայ
թժշկի մը անոնք կարդալ, եւ կարդալ՝ թէ
այս գիրքն հայ թժշկի մը բրամով տպա-
դրուած է բայ թժշկական բովանձակ պատմու-
թեան մէջ և պահա բան է: Քժիշկ ըլլալ, եւ
անօգնական ժողովրդեան մը կենցանաւթիւնն
եւ կենակն եղող կրօնին սէրը վառ պահէ ըլ-
քանալ, սա խսապէս մեծ բարեբարութիւն է,
կատարեալ թժշկութիւն է: Քժիշկ մը ոչ միայն
մարմնական առողջութեան հսկող ըլլալու է,
այլ եւ բարցագան առօղջութեան:

Նալենի Աշխարհց գիլքը նաեւ. մեծ գրաւ-
ակն մըն է Կարպատս բժշկներում ազգափ-
րութեան որդոյ անշուշու ունեցաւ նա որիշ-
մեծամեծ գործառնութեաններ, զօրս ուղարկ-
ժամանեար գժամանաբար կը ծածեկ մեռմ:

Ալդեք Կարապետ Բժիշկ մեր Ազգային
Հիւանդանոցին Հիմնարկութեանն ալ շատա-
սեղ սնաւ, ան Հիւանդանոցին՝ ոռ Առօթե-

գրին ապագրութենէն ինը տարի յառաջ 1751ին⁴ կը բացուեր Կ.Պոլսյ Նարըշ-Գափուի պարապին հուշող, եւ այսօր Ա. Փրկչեան առունով կանգուն է Եւստիւլի բարձունքը: 1751ին՝ որ առսկալի ժամատախի տարի մըն էր, Կարապետ Յովշաննէսեան այն հիւանդանոցին մէջ բժշկական պաշտօն մը չըսնեցաւ: Ազգ-Հիւանդանոցին պատմութեան մէջ կը կարդակէ՛ թէ Նարըշ Գափուի հիւանդանոցին մթիշկներն էին Հէքիր Կարապետնեւ եւ Հէքիր Արքահամ: ո՞ւ արքիքաք այս Հէքիր Կարտուութեար Անմէքրեան-Ցովշաննէսեան Կարապետ Բժիշյն էր: Ի՞նչ բան մեջ կինայ ոչ ըսկեւ տալ, քանի որ 1751ին Կարապետ Բժիշյն արգելն էտ տարեկան էր եւ գրիթէ տասը տարիէ ի վեր մթշկութեան զբաղած: Արգելու ի՞նչ ծառայութիւններ շմատոց այդ հիւանդանոցին, ի՞նչ բարեկործութիւններ ըցրու, եւ ի՞նչչափ հիւանդներ չդարձմանեց հնու: առաջ որ պատմուն վրայ բնաւ տեղեկութիւն չըսնեց:

Անեցան գրաւոր աշխատութիւններ, յայտնի չեն ինձ: Կալեան Պատրիարքին “Գիրք կոչեցեալ Գաւաճարան ծանուցմանց, անուն հըմ տալից Երկիսիրութիւնը, որ “Ազօթից գրքեն, երկու տարի յառաջ՝ 1758ին տպուած է ի և. Պոլս, կը պարունակէ Կարդ մը բժշկական գրութիւններ, այնչափ լու եւ բժշկավայել

3. Ազգ. Հնագիտական հաստիքավոր պրակտիկ առաջնային մեջ մշակումը, մեր ժամանակակից պրակտիկ առաջնային մեջ ըստ հնագույն լ. և ես գեն պար օրին ուղար 1800ն ըդութանական անուններ մը. ու ի փառքից հանդիպած զարդ Հայոց Հայութանի, ուր ի պատճեն է հայութան աշխարհագրական գրքեր նշանակած կամ հայութան կամ Հայութան թերթ ու գրառու է հայ մեր Հայութան կամ Հայութան թերթ.

“Առաջին քառուկ Կարպե զափու կոցեցեալ,
ու ստորոտ ու ծաղկըլիք ի գուռ ապարան կի-
մանցան ին դր ոստայա մերպին ի թուակիւնի Հայոց
ԲԻ.Պ. (— 1751): Խա վան դուռ շին ի համան և անու-
առանի անի անի պատուին ի թուակիւնի ԲԻ.Պ.Գ.
(— 1798): Այս գործն ամսան մաներն եւ ուղար-
կացին առ անման պատուին ի թուակիւնի ԲԻ.Պ.Գ.
(— 1808): Այս գործն ամսան մաներն եւ ուղար-
կացին առ անման պատուին ի թուակիւնի ԲԻ.Պ.Գ.”

Տ. Կենաչաղբութիւն Կալեանի, Արեւելյան, թիւ 2975,
31 դեկտ. 1893:

3 157. ꝑພຣະນຸ່ມເຊື້ອ ດວກຄູນ ເມັນ ແລັບມາດີ ແລັບມາດີ ເຊື້ອ
ເຫັນວ່າ ຮັດຖິສິນ ເຊື້ອ ເປັນຕົກ ເສົ່າ ຄຽວໜຳມາກົບມີທີ່ມາດີ. ແລັບມາດີ
ໜັກເຂົາ ເປັນວັດ ແລ້ວ 1480 ພຶສີ ບັງຄົງລັດນີ້ ຜົກລົງເຊີ້ນງົງ ໂພນ
ມັນລູກ, ສັງເກດ ດັວກໂນຍົດ ແມ່ນ ເມັນ ອັດງົງ: ດັບ ຊັນຍິກໂຫຼ
ອົກກົງ, ຢົບໃຈ ອຸນນຸ່ມ, 1895, ຕົກ 246:

շարադրուած՝ որ ենթադրել կու տան ինձ թէ գոյց կարապես թժշին դրչին արդիակն եղած ըլլան, թէեւ Կալվան Պատրիարք ալ զորդ չէր թժշկակն հմութենէ:

Այս գրութիւններէն մէկ հատը՝ որ մասնաւոր ուշադրութիւնն գրաւեց, կը ներկայացրնեմ հօս ամբողջ Աւերնադիրն է՝ “Յառագ բնիւց նէ մողես բնչին ի հառած, և եւ է հետեւալ:

“Ի հին ժամանակա՝ թժշկէն վասն ողըրմութեան թժշկէնն զիւանդս եւ ոչ վասն արծաթոյ, որպէս եւ կողմէնամը եւ գամանանաւակն. յօհաննէ եւ կիրակու վկայըն, որք փոխանակ վարձոց՝ կոշէն թժշկէնալոն ի հաւասն քրիստոփ. ըստ հոգուց եւ ըստ մարմնց քրիստոսանման թժշկէնը՝ Կախինն ի թժշկաց եղեւ Հիպոկրատէս, եւ շարագրեաց նախ զդիրք թժշկականոթեան, զօր վեց հարիւր աարի խուլանիշ եղուն զդիրք նորա հոսացիցին:

“Ամսանապէս եւ բարեկացի թժշկէնն ձրի թժշկէնն վասն զթութեան եւ մորոյ: Խմօի որ կամ թժշկէլ՝ պարտի գտանել զլիմ ու Համբը եւ զիոնութեալ թժշկի. որ ասցէ զառողիւնաթիւն քան առցէ զվարձ. Կամ թէ առնուլ գոնէ խայելով:

“Արդ՝ թժշկէն պարտի ձանաչէլ զցաւն եւ զպատճառն. զկազմուած Հիւանդն ուժոյ եւ տփրութեան. թէ կարէ զառած զեղի խաթրան անել, եւ թէ այս հիւանդի մարմինն յինչ բանէ զետէլնմիշ կու լինի եղեր քի միմբն չէ թժշկի Հիւանդն յորժամ չորս Հիւթըն ի մասն խսունքաք կու լինին. այսինքն արիւնն, սաքրայն, պալրամ, եւ սէվուոյն: Կա եւ ոմանք սաեր են. թէ ի դիմութենէ եկած տկարութիւնն չլիմն կը թժշկի. խմօի զեպէտին տկարութեան նախ պարտ է գիտնէ՝ քան զեղող առան: Պարձեալ, պարտին դիմուն թժշկէնն եւ զիիլիսիայոթիւն առ ի ձանաչէլ զշասիթօնուոց, պահարաց, ական եւ ալլց, որք կիր առնանին ի թժշկութեան դրաձեալ, փորձաւելութ պիտին թժշկէն, թէ միւեանք ի գիտելին, եւ թէ թժշկէլին յիմիպար անել նոցաւ լոգին թժշկէնն ոչ պարտին վասն թէրմիպէի ամամի պէտպէրի նման զպէրպէրութիւն թալիմ անել. այլ զփորձ առեալան ի գեղորէից զործ անել. զի կեսիմէ է վասն մնամիշ անելոց զեղի ինչ՝ խարա հուլիսի Ալյ և գիտել պիտին զտալ եւ զառնուլ նէթէսին հիւանդաց, զմարտումն կերակրոյն, զշարժմուն երակաց, զմէզն ի գունոյն եւ ի հոսոյն իմանալ զպատ-

ճառ քնոյ եւ ապեսթեան իսկ որ հանգերձ պատճառաւ գիտէ զդեղը եւ փորձ առեալ է յամենայնի, անխափան թժշկէ զտկարն եթէ Աստուած կամսացի: Իսկ այժմու թժշկէք՝ զագայութիւն ի իրեանց կամփի թժշկէն խալի անեղով զդինն կենաց հիւանդաց, ուս ոմանք գիտելով զթշկէն տկարութիւնն խօլանման տէֆ լինել, կեղծուորաբար զաշնչ ինդրիւմբ ասն. այլ ի վերըն մեծամեծ լիններ կու փլցրնն ի վերայ ողցացելցն: Եւ կամ թէ առ ըսպէչար էզանին թէսկէրէ յլեն, եւ զերկու փարայի է զայն զուռուշով անուու տան հիւանդի տիրոցն եւ յետոյ օրթախ լինն ընդ ըսպէչարին. տալով գկարելի առողջութիւն, եւ բառնալով զինչ եւ աղքատութեամբ հիւանդացնելով:

Թէեւ Կաթիան Պատրիարքի անունը կը կրէ պայ գրութիւնը, բայց անոր միջի կարգ մը դաշտավան բժիշկ մը մատօւթեան արդիակը ինձ կերեւան: Միայն բժիշկ մը հմուտ եւ փորձառուու բժիշկ մը միայն կրնայ պատուիրեն, թէ բժիշկն սախ եւ յառաջ պարտաւոր է հիւանդն ի հիւանդութիւնն մանչնալ, որոնցով հիւանդութեան անունն անունաները, քան թէ գեղ առաջ գիտան. միայն բժիշկ մը կրնայ պատուիրեն թէ բժիշկը պարտաւոր է մանչնալ, հիւանդին շնորհութիւնը, երակը, մէջն ու քունը: Անա աղջնական արուեստին (diagnostique) լաւ տեղիւակ ըլլալու հրաւեր մըն է առ, զոր աւելի բժիշկ մը կրնայ յանձնարանել՝ քան Պատրիարքը մը: Բժիշկ մատնանիւն կընեն այս տողեցը, բժիշկ՝ որ ոչ որ կրնայ ըլլալ ըստ իս, եթէ ոչ՝ մեր կարտապես Բժիշկը, ծանօթն եւ մուրիմը Կալեան Պատրիարքին:

Ի՞նչ գեղցիկ բժշկական դաս՝ կարգ մը բժշկներու: Այս 135 աարի յառաջ շարադրութեան ասղիը զեր պյուր կրնան մեծ կարեւութիւնն աւնենալ մէջ համար: Հայ բժշկական մատնագրութեան մէջ այս տողեցը թող աւալին տեղն աւնենան, մեծ դասագիրք մը թող ըլլան մեջ ամենու, եւ արդի հօս բժշկութիւնը նոր եռանդեամբ, նոր աւիւնով զանայ ըլլալ պյուր բժշկութիւնը՝ զոր այս գրութիւնը կը պահանջէ:

Այս գրութիւնը կարգալով՝ շեմ վարանիր ըսել՝ թէ կարապետ Բժիշկ անպատճառ ունեցաւ բժշկական արիշ երկասիրութիւններ ժողովրեան կրնասիրութիւնը վառ պահէլու

Հ Տօն Գանձուան Ճանուարին շաբաթերէ ի Յանիր Պատրիարք Կ. Պալայ, 1758, Հասոր Բ. Ք. Լ. Է. 559 ։ 460.

Համար Ազգագիրը կ ընել տուող բժիշկ մը,
Հմաւու եւ ազգասէր բժիշկ մը, հարկաւ նոյն
ժողովրդեան առողջական վիճակին ալ ուշադրու-
թեան կառնէր, անհուշա պատրաստեց ինքն ալ
խոնդրութեան առողջապահութեան մը, որ՝ ով գիւետ,
մոռացութեան որ խորչը մատցած է:

Երբ մեռած է Կարապետ Բժիշկ՝ Ընդունել-
լով որ նիք ծնած ըլլայ 1718ին, եթէ համարինք՝
որ ապրած ըլլայ մինչեւ 65, 70 տարի, զախ-
անած կ'ըլլայ 1783—1788 տարիներուն մէջ,
Կալեան Պատրիարքի մահուանէն (1764) 19
կամ 20 տարի ետքը:

Ուր է արդեօք իւր գերեզմանը. Բնշ
եղան իւր զաւակները՝ Պոլս, Պետրոս և Յովե-
հաննես. ունեցաւ արդեօք թռուներ, թռունոր-
դիներ, իւր սերունդն որո՞նք են այսօք. Կը
գտնուի՞ արդեօք այս բժշկին պատկերը: —
Ազգակայն թերեւս լրաւառորդ այս մալթ կետերը,
որոնցով արդէն այնափ ծածկուած էր 18^ո
դարու. այս մեծ բժիշկը՝ Կորոնտ, զոր ևս մակ-
անուանեցի Ավելիերեան. Յալունակեան:

Տողթ. Վահրամ Յ. Թորգոնիան:

ԳՐԱԳԻՒԹՅՈՒՆ

ԳԱՅՆԵԿՐԵ ՌԵ Ի՞՞ՉՉԵ ԳԵՏԵ Է ԳԻՒՔ ԿՈՐԴԱԾ

Ղաղցական ինքիր մը չէ, որ շօսափել
կ'ուզենք այս յօդածածով. պայ գիտականին,
մասնաւորին քանի մը գործակած անդարձու-
թիւններ ընեն, որոնց հիւր՝ գիրք կարգա-
ւու արդեստու, որ ստուգի արդեստուն մըն է,
ունենայ այն պատուղենն, որոնց կը սպասէ ըն-
թերթուր:

Ի՞նչ պէտք է կարդալ. Այս հարցման
պատճենամբ պիտի շտանք հու, վասն զի մեր
նպատակն ինչ շեղնկը, եւ երկրորդ ամէն մարդ
ըստ իւր պիտօնյաց գիտէ կամ կրնայ իւր գիտօն-
թիւնն յագեցընիւլու, եւ կամ ընդգրածակելու
համար կարեւոր գրքերն ընարել: Եայսին է
թէ ամէն ատագիր գրքերն կարդալու մարդ-
կային կենաց աւելոյն թիւնը շատ կարծ է. մա-
նաւանդ պար, որ լեզուագինական առհմանին
ընդգրածակերթութ գրեթէ իւրաքանչիւր անհատ
երկու կամ երեք լեզու գիտէ. եւ ամէն լեզուա-

ալ մասնագիտական գրքեր պիտի այլշաբի առաւա են,
որ ընթերցողն ըստորութիւն ընելու համար իսկ,
կը շուտքի, կը շփոթի, եւ ճամբար մը չի կը-
նար գանել պո անել բաւդէն եղիլու:

Բայց կունակ համառօտ կերպով կարդա-
լու գոտնաներն որոշելի գիտականաց մէջ ընդ-
հանուր համոզում կայ, թէ ինչպէս պէտք չէ
կարդալ.

թուած է, զի պար ու ամա ըստպատճեամբն պատճ
հասած է, ի եւ աշաց փառքարութեամբն պատճ
գողագորաց յորդութիւնն արգելեա՛ կ'ըլլա՛
կարգացածին վրայ մատելեա, գտաւալու եւ
զայն մարտելու Ծոփէնչաստեր իրաւա մը տաւած
է. Մեպիշաման կարծիք ու խորդութիւն չուու
նենայու ամենէն ապահօվ միջոցն է ամեն ազատ
վայրկենին ձեռքը գիր մ'առնենալ», Հատ
կարգացող՝ բազմաբետ կ'ըլլա՛, բայց ոչ բազ-
մահմատ. շատ բանի տեղեկութիւն կ'ունենայ,
բայց հարեւանցի եւ մութ, ամէն ձիւղի վայ-
ելած է, բայց ձիւղերու վրայ պատուղերու տե-
սած չէ. Վերջապէս արդինքն այս կ'ըլլա՛, որ
կարգացած մէկ կտորին կամ նախադասութեան
ծշմարտութեան համոզաւելու համար, նշնին
վրա քիչ մը մտածելը, մեծ տանչնակ կ'երեւայ
իրեն. «այսկափ պարապ բաներով վատսներու
ժամանակ շանին, Տղոկու վրայէն կը սահին,
կը թուան աշքերու, համարսա առնալ պէտք է,
բայց ուր ու գրեմ վերջն երեսին, եւ վերջնին
տողն ասծիւն գիրքը լմացու, ուրախ դուարթը.
բայց հացըննենք թէ ինչ կ'ըսէ նյժ գիրքը,
ինչ նոր մաքեր կան, ինչ ուղղութիւն ունի,
ինչ սարգած է այս գրենն ու եւ ոչ պատասխան պարզէ
անգույցուցիչ, որ մարդ կը տարածակի թէ
արդեք իրապէս կարգացած է նոյն գիրքը, թէ
ոչ եւ այս «կարգայ, կ'անուանի»